

اما و اگرهای حقوق اتباع خارجی؛ جای خالی قانون جامع مهاجرت

محمد جواد حقیقت | پدیده مهاجرت قدمتی به عمر تاریخ بشر دارد. پدیده‌ای که در ادوار گذشته، گاه اساس درگیری‌ها و منازعات گسترده میان کشورها و دولت‌ها، برای تصاحب هر چه بیشتر مهاجران بوده است. با این حال رشد جمعیت، محدودیت منابع غذایی و گسترش افکار مبتنی بر ناسیونالیسم، سبب تغییر نگاه دولت‌ها به مقوله مهاجرت شده است. تا پیش از این تغییر عمده، دولت‌ها مهاجرت را پدیده‌ای در جهت گسترش منابع انسانی و به تبع آن درآمد بیشتر می‌دانستند. قدرت ناشی از فزونی جمعیت، به‌ویژه در بخش نظامی، این نگاه مثبت را تقویت می‌کرد. با تغییر این نگاه، رویکرد دولت‌ها به مقوله مهاجرت نیز تغییر کرد. این رویکرد به‌ویژه پس از جنگ جهانی دوم و آغاز جنگ سرد، گاه شکلی توأم با خشونت به خود می‌گرفت، خشونت‌هایی که با سیل مهاجرت اتباع جهان سوم به کشورهای صنعتی، شدتی مضاعف پیدا کرد؛ به همین دلیل موضوع حقوق اتباع خارجی در کشور بیگانه، بیش از پیش مورد توجه حقوق دانان قرار گرفت، حقوقی که برای حفظ کرامت انسانی و ایجاد همزیستی مسالمت‌آمیز لازم بود. دولت‌ها تصمیم گرفتند برخی از حقوق شهروندان خود را برای مهاجران و پناهندگان نیز قائل شوند. این حقوق رفته‌رفته دامنه گسترده‌تری پیدا کرد و در قالب مقوله‌نامه‌ها و میثاق‌های بین‌المللی بر آن صحنه گذارده شد.

حقوق اتباع خارجی و منافع ملی

موضوع منافع ملی، تأثیری بسزا در تدوین حقوق اتباع خارجی دارد، طبیعی است که هر دولتی برای مراقبت از تمامیت ارضی و سیاسی و نیز جلوگیری از سیطره اجانب بر ثروتهای مادی و معنوی خود، محدودیت‌هایی را برای حضور بیگانگان در کشور قائل شود. این محدودیت‌ها امروزه در سراسر جهان رسمیت یافته‌اند و هیچ حقوقدانی متعرض آن هانمی‌شود. به عنوان نمونه معاهده «دوبلین ۳» میان کشورهای اروپایی تمهیداتی را برای جلوگیری هدفمند از ورود اتباع بیگانه به کشورهای عضو اتحادیه اروپا در ابتدای سال ۲۰۱۴ در نظر گرفته است. به عبارت بهتر هر جاب میان منافع ملی یک کشور با حقوق اتباع خارجی تعارضی ایجاد شود، بدون شک اولویت قطعی با منافع ملی کشورهاست.

در ایران نیز این تمهیدات به شکلی گسترده اعمال شده‌اند و قانونگذار از نخستین مصوبه‌های خود بر حفظ و گسترش آن‌ها تأکید داشته است، به عنوان نمونه اتباع خارجی از اشتغال به سر دفتری و دفترباری در ایران منع شده‌اند. اشتغال پزشکان خارجی در کشور تابع شرایط و محدودیت‌های خاصی است؛ بر اساس قانون

عمل متقابل، اصل اول در تدوین حقوق اتباع خارجی

در حقوق موضوعه ایران، بحث حقوق اتباع خارجی، بیش از هر چیز تابع «عمل متقابل» است. به عبارت بهتر دولت ایران همانگونه با یک تبعه خارجی رفتار خواهد کرد که دولت متبوع او با اتباع دولت ایران رفتار کنند. این موضوع را می‌توان در بسیاری از بخش‌های قوانین موضوعه مشاهده کرد. به عنوان نمونه در بحث تابعیت ایرانی، ماده ۹۷۸ قانون مدنی تصریح می‌کند که: «نسبت به اطفالی که در ایران از اتباع دولی متولد شده‌اند که در مملکت متبوع آن‌ها اطفال متولد از اتباع ایرانی را به موجب مقررات تبعه خود محسوب داشته و رجوع آن‌ها را به تبعیت ایران منوط به اجازه می‌کنند معامله متقابل خواهد شد.» علاوه بر این‌ها موضوع تفاهم‌نامه‌ها و قراردادهای همکاری مشترک میان دو کشور، سهم بسزایی در رویکرد حقوقی نسبت به اتباع بیگانه ایفا می‌کنند. به عنوان مثال عهدنامه مودت میان دولت ایران و افغانستان، در ۱۴ آذرماه ۱۳۰۰ ه.ش، به عنوان اولین سند رسمی مبادله شده میان دو کشور که به تصویب مجلس ایران نیز رسیده است، هنوز هم نشان دهنده رویکرد دو دولت نسبت به اتباع یکدیگر است.^۲

جایگاه اتباع خارجی در حقوق ایران

موضوع حقوق اتباع خارجی، به عنوان بخشی مهم از حقوق بین‌الملل، همراه با آموزه‌های نوین حقوقی به کشور ما وارد شد و از نخستین سال‌های قانون‌گذاری در ایران، مورد توجه و عنایت قرار گرفت.

تا پیش از عضویت ایران در مجامع بین‌المللی و امضای کنوانسیون‌های مرتبط با این مسئله، موضوع اتباع خارجی و حقوق مربوط به آن‌ها در حقوق موضوعه ایران کاملاً جا افتاده بود. قانون مدنی ایران، مصوب سال ۱۳۱۱، موضوع حقوق اتباع خارجی را در کنار شهروندان ایرانی مورد توجه قرار داد. ماده پنج این قانون، تمامی اتباع خارجی را در محدوده حاکمیت دولت ایران، تابع قوانین ایران دانسته و عملاً شمول قوانین موضوعه کشور و به تبع آن حقوقی ناشی از آن‌ها را برای اتباع خارجی نیز به رسمیت شناخته است.^۱ به این ترتیب وضع حقوقی اتباع خارجی در ایران، از نخستین روزهای تدوین قوانین کشور مشخص و معلوم بوده است. با این وجود باید توجه داشت که علاوه بر قوانین تدوین شده داخلی، مقوله‌نامه‌ها و میثاق‌های بین‌المللی نیز نقش عمده‌ای در تدوین حقوق اتباع خارجی در کشور خارجی دارند.

ماده پنج این قانون، تمامی اتباع خارجی را در محدوده حاکمیت دولت ایران، تابع قوانین عملی شمول قوانین موضوعه کشور و به تبع آن حقوقی ناشی از آن‌ها را برای اتباع خارجی نیز به رسمیت شناخته است